

Kaufmann Dávid

A zsidó káté

Ha van, mi bennünket, zsidókat egyáltalán még meglephetne, bizonyára semmi sem volna erre alkalmasabb, mint azon szemrehányás, melylyel e napokban különböző oldalról annyi kedvteléssel illettek, hogy még mindig nem tudják, mi a hitvallásunk, és még oly csekélységgel, egy kátéval sem rendelkezünk, melyből homályos tanainkat illetőleg felvilágosítást és eligazodást lehetne nyerni. Mi teljes hitelt adunk azok jó akaratának, kik ezt állítják: igazán nem ismernek bennünket, igazán nem tudnak felőlünk semmit. De hát eddigelé széles e világon valaminek nem ismerése, nem tudása nem képezett jogcímet arra, hogy egy dolog felől vagy éppen elene szólhassunk, sőt mindenhez bizonyos előkészület szükséges, ami manapság, a tudomány egyes szakainak nagy fejlettsége mellett nem is oly könnyű dolog – csak a zsidók felől és a zsidók ellen szabad szólni bárkinek, tetszés szerint, hevenyében, ismeretek hiányában, tudatlansággal.

De hát afelett, amit a zsidók ellen oly könnyű lélekkel felhoznak, kár volna megbotránkozni; hanem mikor az ember hallja, hogy attól a matrónától, melynek zsidóság a neve, azt követelik, hogy okirataival igazolja: ki ő s mi ő? szinte lehetetlen, hogy az embert nyugalma cserben ne hagyja. Ha elvont dolgok megszólalni tudnának, akkor, azt hiszem, a matróna e jelentős szavakra fakadna: Mióta nem tudják önök, hogy én ki vagyok? Hiszen nekünk oly jól kellene egymást ismernünk! Mert nekem úgy tetszik, mintha némiképp rokonok volnánk, ha ugyan a leánygyermek a rokonsághoz számítja magát. Sárba vonszol-

tak, beszennyezték ruhámat, olykor vérrel is, megvénültem fájdalmak és gyötrelmek közepette, de még mindig úgyszólván anyátok vagyok; kit ti oly hön szerettek, s lelketek minden áhíatával imádtok, ő az én ölemben játszott. – És könnyek peregnek le barázdás arcán... Hanem elvont tárgyak nem szólalnak meg, és így az öreg nő is eltűri, hogy oly dolgokat szórnak fejére, melyek felett csak mosolyogni tud – keserűn és kellenlenül. És így 1884 évvel azután, hogy a világtörténet egy esemény miatt, mely a mi körünkben folyt le, új időszámítást kezdett – azt kívánják tőlünk, igazoljuk magunkat hitünket illetőleg, hogy azt

„recipiálni” lehessen. Ha még egy porszemnyi megmaradt belőled, te zsoldároknak dalnoka, hogy nem válik fergeteggé, ha látod a hálát, melyet Izráel azért arat, mert valamennyi templom dalaidtól hangzik – és ha hallod, hogy a te nagy Hallelujádat oly ajkak zengik, melyeknek Cion elárvult nyája számára csak átkuk és gúnyuk van! Megkötözték bennünket és sebeinken tapostak, de a dorong nem argumentum, és a szájkosár nem cáfolat. Dicséretes dolog az okosság, és hallgatni jobb, mint szólani. De ki a kárhoz gúnyt fűz, és tőlünk kívánja, hogy jelentsük ki: mi a hitvallásunk, annak felelni kell. Mert bár az, hogy valaki nem tudja, mit cselekszik, elégséges arra, hogy bocsánatot érdemeljen, nem elegendő arra is, hogy szóvivő legyen, s törvényt hozzon.

Mindenekelőtt azt állítom, nincs vallás, mely inkább törekednék világosság és nyilvánosság után, mint a zsidó, sőt éppen a nyilvánosságban rejlik lé-

nyege, lelke. Nem alap nélkül látták legmélyebb vallásbölcseleink abban, hogy az úr az egész nép előtt megnyilatkozott, a zsidóságnak egyik kiváló jegyét, egyenesen ismertetőjelét. Tanítónknak, Mózesnek eme szavait: „Ó bárha isten egész népe prófétákból állana”, aranybetűkkel kellene minden templom homlokára vésní. Nekünk nincsenek egyházi és világi elemeink, tanunk áldása, alkotójának szellemében, elárad mindenki fölött, aki annak magára hatást enged. Nincs kettős tanunk: egy a kívül és egy a belül állók számára – és nincs titkunk. Nem az égben van, mondja a Tóra önmagáról (Moz. V. 30, 12.), nem is a tengeren túl, hanem nagyon közel ajkaidon, szívedben, csak hallgass szavára. Nincs ezoterikus, sem egzoterikus zsidóságunk; a szavak s a bennök rejlő fogalmak idegen talajon keletkeztek.

Közlésre, hagyományra és tanításra alapította ügyét a zsidóság. Mózes tanítónknak nevezzük, s *tóra* annyit jelent, mint tanítás. Hagyományunk forrásainak és mestereinek megnevezésében ugyanez a szellem tükröződik. *Múna* oktatást jelent – bár e szót olykor másképp is fordították –, *talmud* tanítást jelent. *Szóferim, tannaim, amoraim, szaboraim* mindmegannyi elnevezés a tudós, tanító, előadó és magyarázó megjelölésére. Nekünk is volt papságunk, de tudvalevő, mennyire telve van már az ókori zsidó történet a prófétáknak ezen elem elleni harcával, mely a templom lerombolásával el is süllyedt, hogy többé új életre ne támadjon. A rabbi szintén tanító, hasonló a hasonlók között, ki nem él nagyobb malasztban, mint községeknek akár legutolsó tagja. Minden egyeshez Izráelben van intézve e parancsolat: E tan könyve ne hagyja el szájadat, és búvárkodjál benne éjjel és nappal (Jozs. 1, 8.). Maga a törvény minden titkolódzást kizár; nyíltság, a legszélesebb rétegekben való részvétel képezi legfőbb követelését. Ha különben – mi elég szomorú – a kultusz az oktatást szokta magába olvasztani, úgy itt az egész kultusz az oktatásban olvadt fel. Istent ismerni, héberül annyit tesz, mint valóságosnak lenni. Mások érzésről és hitről szólnak, itt tanulásról és búvárkodásról van említés téve. A hit-szónoklat szintén semitikus származású, eredetileg nem volt egyéb, mint a törvény magyarázata. Amit mi, modernek mint nem szópet mellőzendőnek találunk, a vallástörvényt tárgyazó kérdéseknek a templomban való nyilvános megvitatását, melyben a község minden tagja részt vehetett s az előadó pappal vitatkozhatott – e mellőzött jelenség a nyilvánosság azon szelleméből folyt, mely a zsidóság légkörét teszi. Nálunk nem egyházatyákról beszélnek, hanem a

tan magyarázóiról. Hol alkottak még intézményt, mely hangosabban tanúskodnék e szellem mellett, mint a Szentírásnak nyilvános felolvasása, melyet a törvény a zsidó istentisztelet kimagasló részévé tett! Mind kötelesek – mondja Maimuni – e felolvasásra figyelni, még a legtudósabb is, ki azt hiszi, hogy a felolvasandókat már alaposan áttanulta. Midőn így mindenki mindig újból hallja a régi s örökifjú törvényt hirdetni, mintegy ő is hivatva van afelett öröködni, azt oltalmazni. Valóban, Izráel istentisztelete is oktatás.

Ne mondja senki, hogy ez csak a hívőkre vonatkozik, s nem a kívülállókra is. Sohasem volt rá eset, hogy mi más vallásúak kérelmére hitügyekben a felvilágosítást megtagadtuk volna, ha a kérelem őszinte volt. Minthogy mi az ember lelki üdvösségét nem hitvallásától tesszük függővé, és a zsidó tan szerint minden jámbor előtt az ég egyformán megnyílik, nem lehet okunk vallásunkat áruba bocsátani, feltolni, mások hitével egyáltalán törődni, avagy mint Ezekiel (13, 18.) mondja, embereket hajhászni, és lelkeket törbe ejteni.

Mint a szelíd Hillel (Sabbath 31, b.) a pogányt, ki a zsidó vallást fél lábon állva akarta megtanulni, arra tanítá, hogy: Szeresd felebarátodat mint tenmagadat; azonképpen később is sokan voltak, kik más hitűeknek a zsidóság felől felvilágosítással szolgáltak. Nekünk is voltak egykor prozelitáink, sőt – hiszen ma már nem esik az ember tudományos eretnokségbe, ha állítja, hogy a kereszténység sohasem tehetett volna oly hódításokat Rómában, ha erre a talaj széles körben a zsidóság által előkészítve nem lesz vala. Térítéssel akkor sem foglalkoztunk ugyan, de a kívánt oktatást senkitől meg nem tagadtuk. És a zsidóság szelleme bizonyára Arábia térs vidékein, és később a közároknál csak úgy magától oly nagy hódításokat nem tesz vala, ha igazán zsidótan volna, hogy a zsidóság a hitvallását lehetőleg titkolja.

De nem vagyunk következtetésekre utalva: maguk a tények szólnak a zsidó vallás nyíltsága mellett. Nem múlt el évszázad, melyben keresztények vallásunk forrásaiból zsidók segítségével ne merítettek volna. Aki érdeklődik keresztényeknek irodalmunkkal való foglalkozása iránt, annak figyelmét felhívom azon előszóra, mellyel Zunz Lipót 1845-ben megjelent *Zur Geschichte und Literatur* című bámulatos művét bevezeti. E helyütt csak mintegy nagyjából legyen néhány vonás kiemelve, mely sajtóságos ellenétben áll azon állítással, mintha a mi vallásunk ismeretlen volna.

Keresztény volt, ki az első tudományos rabbinikus szótárt megírta: Buxtorf. Keresztény szolgáltatta a Misna és legjelesebb kommentárjaink első latin fordítását: Surenhus. Keresztény fordította le a rabbinikus régi irodalom nagy részét, és foglalta azt egy *Theaurum*-nak nevezett óriási kötetbe: Ugolini. Keresztény volt, ki zsidó írókról és termékeikről első tett jelentést úgynevezett rabbinikus könyvtárában: Bartolucci. Keresztény volt, ki az első kiválóbb zsidó történetet írta: Basnage. Keresztény volt, ki először próbált az összes zsidó irodalomra kiterjedő ismertetést nyújtani: J. Chr. Wolf. Keresztények jártak elől héber kéziratok magyarázásában, többek között a magyar Uri, ki Oxford kincseit írta le és a legnagyobbak egyike: de Rossi. Egy pillantás Cornelius a Lapide jezsuita óriási bibliai művébe eléggé mutatja, mennyire vette hasznát a keresztény egyház a Szentírás rabbinikus kommentárjainak is. Mindez keresztény szorgalom eredménye, melyet mindig készséggel támogatott a zsidó tanítás és útbaigazítás. A türelmesség történetének nemes szakaszát képezi két különböző tábor férfainak ezen egyértelmű működése.

S hogy a zsidóság fájának fattyúhajtásáról is említést tegyek: még a Kabbalát, az úgynevezett titkos tant is mindig a legnagyobb készséggel nyitották meg zsidó tudósok keresztényeknek. Ez áltanokat Pico de Mirandolától fogva Knorr von Rosenroth és Molitorig keresztény tudósok ápolták, fordították s átdolgozták; keresztény révén jutott az elnevezés is a mívelt népek szókincsébe. A kereszténység tehát méltán mondhatja: előttem semmiféle zsidó dolog fölfedezetlenül nem maradt.

Vagy szóljak tán a jelenről is? Ma már a Talmud és a legrégebb rabbinikus irodalomról számos egyetemen rendes előadások tartatnak; csak Lipcsét, Strassburgot, Párizst és Cambridge-t akarom e tekintetben megnevezni. A Talmud, ez az őserdő, melybe minden siheder rejtőzni szeret, ki a zsidóságot meg akarja támadni – ez az őserdő is nemsokára megvilágítva és mindenki részére hozzáférhető lesz. A jeruzsálemi Talmud Schwab által majdnem egészen le van már fordítva franciára, míg a babiloni részt Rabinovicz francia dolgozatai a közönséges fölfogáshoz közelebb hozták, szó szerinti fordítása pedig hivatalban lévő rabbik által vétetett tényleg fogamatba. Csak nemrégiben lett közzétéve a már ezelőtt megjelent fordításokon kívül rövid időközökben két traktátus fordítása német nyelven; hazánkban pedig a szigetvári rabbi, Klein Gyula kezdte meg a Talmudnak

magyar nyelven való fordítását. A régi rabbinikus irodalom egy másik része, a Midrás, nemsokára Wünsche fordításában nyílik meg mindazoknak, kik ez iránt érdeklődnek. Még nevezetesebb jelenség W. H. Lowe Cambridge-ben, szintén keresztény tudós, ki egy Talmud-töredék kéziratának mintaszerű kiadásával szerzett érdemét azzal tetézte, hogy egy cambridge-i kézirat alapján az egész Misnát egy kötetben kiadta. Mellőzve Delitzch Ferencet, kinek rabbinikus tudománya világhírű, még csak Pietro Perreau apátot említem, kiből a jelen keresztény világ oly bűvát bír, ki a zsidó irodalomban való bámulatos olvasottságának csak legközelebb egy mű által adta jelét, melyben héber rövidítések hatezerre menő megfejtését adja.

Nagyjában és mintegy gondolomra vannak itt e példák felsorolva azon mesének megvilágítására, mely a zsidóságnak nevezett ibolyácska rejtett helyen való virulásáról szól. Senki ezen keresztény tudósok közül nem állította, hogy hitvallásunk felől bizonytalanságban lenne, és ha azok közül, kik bennünket homályos vallásunk miatt tele torokkal vádolnak, egyik vagy másik e kiváló keresztény tudósokhoz fordulna fölvilágosításért, bizonyára nem egy közülök békéltetve így szólna: „Fiam, ne tüzelj, belőled az üresség kong; eredj és tanulj; ne mondd olyasmiről, hogy az emberek nem tudnak semmit, miben te magad vagy tudatlan; ha a zsidóknak nem hinnél, jer hozzánk. Verd le a port könyveinkről és bámulj. Ha pedig sajnálsz a fáradságot, olvasd a zsidó tudományról szóló számos dolgozatot, melyek ma már minden nyelven szólnak hozzád, és ismerd el, hogy nem akaratod volt gonosz, hanem inkább erőd parányi. A zsidóság azt tanítja, hogy senki nem vétkezik, hacsak az ostobaság vagy a tudatlanság szelleme bele nem szállott.”

Tévedne azonban, ki a zsidóság e nyíltságából egy határozott s rövid hitvallás – confessio – iránti előszeretetére következtetne. A zsidóság nem ismer eredetileg sem hitet, sem vallást – a zsidóság nem egyéb, mint az élet egy bizonyos módja, s ha elég könnyelműen azt mondták, hogy a vallás annyi, mint nem tudás, úgy a zsidóság magát mindenekelőtt tudásnak tartja. Isten megismerésében áll Izrael tanának összessége. „Ismerd meg atyád Istenét”, mondja a haldokló Dávid Salamon fiának (Krónika, 1, 28, 9), s az *atyá istenével* és a *megismert, a tudott istennel* a zsidóságnak mintegy legvelejét tárja föl.

Amint nem élünk a fiziológiának valamely kézikönyve, hanem a bennünk működő természeti törvé-

nyek szerint, úgy a zsidók is öntudatlanul, mondhatnók, szinte ösztönszerűleg gyakorolták zsidóságukat. Nem fogalmilag, hanem szemléletileg hatolt be tartalma a gyermek lelkébe; nem elvont képzetekben, hanem élő egészként hatott az ifjú elmére. A Tóra is egy egész volt, egyaránt értékes minden részében, *egy szellemi talajt* képezve, melyből a különböző egyéniségek szerint sokalakúlag sarjadzott a hitnek virága. Miután a szokások és intézmények egy nagyszabású rendszere eléggé gondoskodott az életgyakorlat egyformaságáról, nem kellett a szellemet egyforma gondolkodásra szorítani, és az elme irányait bátran bízhatták az egyénekre. Meghatározások, hitszabályok, elvont tantételek, hitvallomások nem voltak a zsidóság ínyére. Nem a díszkerthez hasonlított, melyben az olló uralkodik, hanem szabad természet viruló tenyészetéhez. A zsidóságban sosem folytak küzdelmek káték és szimbolikus könyvek körül. Mint borszeszben őrzött preparátumok az élő organizmushoz viszonyítva, mint egy költeménynek tartalma magával a költeménnyel szemben, éppoly száraznak és kiszotttnak látszott a zsidóság életfriss tartalmához képest a hitvallomás üres szóbeszéde. Nekünk csak egy szimbólumunk van, rövid, szemlélhető, lélekbe ható: Halljad Izrael, az Örökkévaló Istenünk, az Örökkévaló egyetlen egy! Midőn Jónás prófétától a hajón azt kérdezték, hová való, így felelt (Jóna 1, 8.): Héber vagyok s az Ég Istenét tisztetem. Ezt feleltük mindig, valahányszor az idők hullámstromában a zsidókat mintegy ballasztként a felbőszült tengerbe akarták dobni, s előbb azt kérdezték tőlük, mi – a kátéjuk.

Nem akarom itt a kérdést vitatni, vannak-e a zsidóságnak dogmái vagy nem? Ez némileg arra a kérdésre emlékeztet, van-e a halnak szálkája? De már azon tény, hogy erről komolyan vitatkoztak, bizonyítja, hogy az egyház értelmében vett dogmák idegenek a zsidóság előtt. És valóban, a történet azt mutatja, hogy a hitágazatok formulázására tett minden kísérlet kedvetlenül fogadtatott. Még a nagy Maimuninak is azon kísérlete, hogy a zsidó vallás kötelező magvát megállapítsa, sokaknak úgy tűnt fel, mintha azt 13 darabra zúzta volna, és tudvalevőleg hitcikkeinek kánonszerűleg elismert érvényességéről nem lehet szó. Amint tehát szigorúan vett zsidó értelemben e szó: *vallástan* ugyanazt kétszer mondja, mert a zsidóságban a vallás: tannak nevezik, úgy a Tóra mellett nem volt más káté, minthogy ez csak újra, vagy másképpen, azaz rosszabbul mondhatná azt, ami amabban foglaltatik. Helyes-e ez vagy sem? er-

ről különbözők lehetnek a vélemények, és más álláspontból erről akár igen élesen ítélni, de a tudományos komolyság azt követeli, hogy minden jelenséget önmagából megismerjünk és megítéljünk, és meg gondolatlanul ne kívánjuk, hogy minden a világon egyforma legyen.

Ezt a fejtegetést előre bocsátottam, mert azután, amit tulajdonképpen előbb kellett volna mondanom, fölösnek látszott volna. Vallásunk a nyíltság vallása, ez volt az első tétel; nem kell nekünk káté, ez volt a második; van már egy, két, három, száz és több káténk, ez a harmadik tétel. S azt hiszem, nyomaték-kal lehet erre utalnom, mert ha igaz, hogy korunk a számok iránt oly nagy előszeretettel táplál, akkor e számokban az ellenünk könnyű lélekkel és elmével emelt vádaknak igazán döntő cáfolata rejlik. Valamint a költészet történetében rendszeresen a legmeddőbb korszak az, melyben a legjobb esztétikákat írják, úgy állnak megfordított viszonyban az uralkodó vallásosság és a káték száma. Azonban meglehet, hogy ma már a káté csakugyan szükséges rossz. Mióta ugyanis Izraelben is a serdülő nemzedék iránt oly szerfölötti gyöngédség ütött ki, mióta vannak zsidó szülők, kik azt hiszik, hogy a héber nyelv az egyetemi tanárok s nem a zsidók számára való, azóta iskoláinkban nem lehet szó többé a Tórának eleven áthatásáról. – És így virágoznak a káték, és a Tóra a szent nyelvvel együtt, a régiek kifejezése szerint, zugban hever. De minden dolognak, úgy olvassuk az Atyák mondásaiban, elkövetkezik a maga ideje. Hogy sejtette a zsidó káté, hogy ő lesz valaha hivatva megmenteni a zsidóságot! Az a káté, melynek hiányát szemünkre vetitek, megvan nálunk, nem egy van, hanem száz. Olvassátok a szemle e füzetének cikkét a *zsidó kátékról*, s látjátok, hogy a zsidóságot, amelyet ismerni akartok, minden könyvesboltban megvehetitek pár garason. – Választhattok tetszés szerint. Vannak kis- és nagykáték, vékonyak és vastagok, egy, két és több részből állók, híres és nem híres szerzőktől, rabbiktól és tanítóktól. És ezek nem készültek rögtönösen, hogy túlbuzgó lelkeknek aggodalmát a zsidó tanokat illetőleg elnémítsák. „Negyven és több év óta – írja Zunz, *Gesamm. Schriften* III. 214. – Németországban, Ausztriában, Dánországban, Hollandiában, Franciaországban egész Pestig, Vilnáig és Philadelphiáig a vallásoktatás lassanként fontos része lett a nyilvános nevelésnek, s ennek eredménye a 35 év óta német, francia, angol, holland, dán, olasz nyelven megjelent tankönyvek és káték.” Mióta Zunz e sorokat megírta, az idevaló anyag nem kevésbé gyarapo-

dott a különböző világrészekben, országokban és nyelvekben, amint a káték lajstroma mutatja. És amennyiben egy vallás élettelen tartalmát száraz mondatok alapján képzelhetni, egy kevéske jóakarát is elegendő, hogy akit érdekel, e munkákból a zsidóságról magának képet alkothasson. És megoldva találja majd ebben a látszólagos ellentétet is a két utolsó tétel között, melyekről szóltam: a zsidóknak lehetnek kátéik – de kátéjuk nincs.

Csak más oldala ugyanazon dolognak, midőn azt szokták mondani, hogy nekünk, zsidóknak nincs hierarchiánk, hogy nincs sem személy, sem testület, mely nálunk a vallásos okiratok igaz értelmét mintegy bérbe vette volna, s azért senki számunkra hitágazatot vagy vallástételt úgy nem formulázhat, hogy az mindenkire nézve kötelező volna. Lehet, hogy más felekezetűnek nehezebb esik ily állapotot lehetségesnek vagy hasznosnak képzelni; de azért alig fogja, ki méltányosan gondolkodik, kívánni, hogy egy vallás, mely már régiségénél fogva is tiszteleltre méltó, mintegy megforduljon, s jellemét megváltoztassa azért, mert szervezete nehezen érthető, holott e jelleméből és szervezetéből igen jól érthető meg e vallás minden intézménye. Nem kívánunk csodálatot, hanem türelmességet. Amit a pápa szokott mondani a római gettó kapuinál az elébe vitt Tóra láttára, ám mondják nekünk is: Megengedjük, de nem helyeseljük. Középkori művészek nők képében szokták megjeleníteni

az egyházat és zsinagógát; fölnyúló diadalmas lánzdzsával az elsőt, lehajló és szegett dárdával emezt. Jó, tekintsenek bennünket úgy, hogy le vagyunk verve, le vagyunk győzve, minden reménytől megfosztva; de ne adjanak semmit a kezünkbe, aminek nem vehetjük hasznát, s ne követeljenek tőlünk semmit, amit nem adhatunk. A szerénység vallásokkal szemben is dicséretes tulajdonság.

Ha egymás mellett képzelem gyöngye szómat, melynek nagy hatásra oly kevés a kilátása, s amaz előkelő helyet, melyről a vádakat ránk zúdítják, akkor egy régi kép elevenül meg képzeletem előtt. Aki vidéki zsidó hitközségben született, emlékezni fog még a „schulklöpfer”-re, a templomba hívóra, ki a zsidó utcában házról házra járt, hogy kalapácsával templomba szólítsa a hívőket. S a közeli templom tornyából hatalmasan kongott közbe a harang zúgása. Mindketten ájtatos hívőiket szólították, az egyház harangja s a templomba hívó kalapácsa; de amaz erősebb s hanghullámai túlharsogják a kalapácsütés gyöngye rezgéseit – bár nem azok fülében is, kik meg akarják hallani. Aki védelmünkre kel, ne várjon az sokat. Elleneink a nagy harangot húzzák, nekünk pedig házról házra kell járni, s bekopogni. És mégis el kell következnie a napnak, midőn a harang is engesztelő imára hí.

Magyar Zsidó Szemle, 1884.

A Magyar Tudományos Akadémia 1999. november 29-én Kaufmann Dávid emlékülést rendezett:

Schweitzer József országos főrabbi és Schöner Alfréd, a Rabbiképző igazgatója üdvözlő beszéde után Benjamin Richler (Jeruzsálem): *Néhány megjegyzés a Kaufmann-Gyűjtemény Weisz katalógusával kapcsolatban*, Abraham David (Jeruzsálem): *Küldetés a pápa fennhatósága alatt lévő államokból (1569) a Kaufmann Gyűjteményben fennmaradt béber források tükrében*, Bíró Tamás (Budapest): *Egy XVI. századi asztrológiai kézirat a Kaufmann Gyűjteményből*, Fröhlich Ida (Budapest): *A holt-tengeri tekercsek és a Geniza tanulmányozása*, Szabados Judit (Nagymaros): *A Kaufmann Gyűjtemény genizatöredékeinek helyreállítása*, Marosi Ernő, az MTA tagja, a Történelemtudományi Intézet igazgatója üdvözlö az egybegyűlteket, Gabrielle Sed-Rajna (Párizs): *Az elmúlt ötven év zsidó művészetének kutatása*, Evelyn M. Cohen (New York): *A Kaufmann Miana Tóra szövegmagyarázata*, Emilie Schrijver (Amsterdam): *A bécsi zsidó kalligráfus, gewitschi Aaron Wolf Herlingen művei*, Kozocsa Ildikó (Budapest): *A Kaufmann Gyűjtemény két középkori kódexének restaurálása*, Ormos István (Budapest): *A Kaufmann Gyűjtemény című előadásai hangzottak el. A konferencia résztvevői másnap megkoszorúzták Kaufmann Dávid sírját a Kerepesi temetőben.*